

Balio Sruogos 120-osioms gimimo metinėms

Liaudies dainos recepcija pagal Balį Sruogą

BRONĖ STUNDŽIENĖ

Tauta dainomis savo skausmą pos-mavo, savo džiaugsmą liejo, savo gyvybę konservavo. Lietuvis, kol jis nedainuoja, – jis šios žemės varganas vaikas. Bet su daina jis pasikelia nelyginant į kitą eismo horizontą.¹

Į mūsų dabartį „Balys Sruoga ateina iš vis augančio, vis labiau miglos gaubiamo laiko nuotolio toks pats didelis kaip visada“, – teigia vienas iš autorių vienoje Sruogos kūrybai ir jos interpretacijoms skirtoje straipsnių rinktinėje (Blekaitis 2001: 17). Šiais metais minimos šios neeilinės asmenybės, „plačiašakio talento kūrėjo“ 120-osios gimimo metinės².

B. Sruoga gimtuosiuose Baibokuose apie 1938 m.
LLTI BF, apl. 241/inv. 1250

- 1 Balys Sruoga. *Raštai*, t. 9, [kn.] 1: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, p. 239–240.
- 2 Primename Balio Sruogos biografiją iš naujausios Leonardo Saukos knygos: „Balys Sruoga gimė 1896 m. vasario 2 d. Baibokų kaimo sodyboje. Kiek slaptai pasimokęs namie pas daraktorių, trejus metus lankė Vabalninko pradžios mokyklą, o toliau mokslus tęsė Panevėžio realinėje mokykloje. Ją 1914 m. baigęs, įstojo į Petrogrado miškų institutą. 1915 m. perėjo į Petrogrado universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, o 1916–1918 m. studijavo analogiškame Maskvos universiteto fakultete.

Kai šiandien skaitome gausią mokslinę bei memuarinę literatūrą apie Sruogos – poeto, rašytojo, dramaturgo, kritiko ir vertėjo, publicisto, žymiausio teatro ir dramaturgijos specialisto tarpukario Lietuvoje – kultūrinę veiklą, jo įnašas į tautosakos aruodą matuojant jį tik kiekybiškai (pagrindiniu dabarties mokslinės produkcijos matu) galėtų pasirodyti gana kuklus. Štai XX a. antrojoje pusėje–XXI a. pradžioje Sruogos kūrybinio palikimo vertintojai, atsiminimų autoriai paprastai tik pamini, kad jis Miuncheno universitete 1924 m. yra apgynęs *cum laude* darbą iš lietuvių folkloristikos (Pabarčienė 2001: 10; Rūkas 1996: 20 ir kt.), kuris vėliau jau išverstas į lietuvių kalbą pavadinimu „Dainų poetikos etiudai“ ir paskelbtas atskiru leidiniu³. Iš aptariamo laikotarpio literatūrologų, regis, tik Algis Samulionis kiek plačiau yra apžvelgęs Sruogos tautosakos tyrinėjimus, atkreipdamas dėmesį ir į tam tikras aplinkybes, nulėmusias kaip tik šios srities jo studijų pasirinkimą kūrybinio kelio pradžioje ir vėlesnius sugrįžimus prie jų, įskaitant ir paskutinius jo gyvenimo metus (Samulionis 1986: 120–122, 133, 228, 236–237, 354). Tačiau žvelgiant iš folkloristo pozicijų, šiandien gal prasmingiau yra kalbėti ne tiek apie šios ryškios figūros tautosakinių darbų svorį bendrame didžiuliam jo kūrybiniame palikime, kiek matyti jų reikšmę ir vietą lietuvių tautosakos mokslo istorijoje, ypač dainų tyrimų baruose. Nors išsamių monografinių studijų, kokių, tarkime, yra sulaukusi šio kūrėjo literatūrinė veikla, folkloriškai jos pusei dar teks palūkėti, – kol bus conceptualiau apmąstyta, ko ir kodėl laikas nepajėgus ištrinti, o kas jau dabar tik parašėse pasilikę. Seniai jau metas prieš akis turėti Sruogos tautosakinių studijų visuminį, iš pirmo žvilgsnio gana margą jų vaizdą, kuris būtų

.....
Sugrįžęs į Lietuvą, pagyveno Vilniuje iki jo okupacijos, o vėliau dirbo Kaune Lietuvos laikraščio redakcijos vedėju. 1921 m. išvyko į Miuncheno universitetą studijuoti slavų filologijos ir meno istorijos. 1924 m. už darbą *Vaidavimas lietuvių dainose (Die Darstellung im litauischen Volksliede)* gavo filosofijos daktaro laipsnį, o išlaikiusiam baigiamuosius egzaminus įteiktas diplomas *cum laude*.

Nuo 1924 m., pakviestas Vinco Krėvės–Mickevičiaus, Vaclovo ir Mykolo Biržiškų, pradėjo dirbti Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete privatdocentu, nuo 1932 m. dirbo profesoriumi iki 1940 m., o tada persikėlė į Vilniaus universitetą ir dėstytojavo iki jo uždarymo. 1943 m. kovo 16 d. vokiečių fašistinės valdžios buvo suimtas ir ištremtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. 1945 m. kovo 10 d. vos gyvas buvo išlaisvintas, o gegužės 13 d. iš Torunės parvežtas į Vilnių. Grįžęs dar labai daug dirbo, kūrė, dėstė universitete, bet fiziškai ir dvasiškai jautėsi labai sugniuždytas. Gimtajame krašte neberado žmonos ir dukters: jas vokiečiai privertė pasitraukti į Vakarų.

Mirė 1947 m. spalio 16 d. Palaidotas Rasų kapinėse“ (Sauka L. 2016: 126).

- 3 Pirmą kartą Sruogos „Dainų poetikos etiudai“ buvo paskelbti kitu pavadinimu: „Lietuvių dainos poetinės priemonės: dainų poetikos metmena“ (*Tauta ir žodis*, kn. 3, 1925, p. 1–75, kn. 4, 1926, p. 187–231). Vėliau pasirodė dar trys šio darbo laidos: Balys Sruoga. *Dainų poetikos etiudai*, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1927; Balys Sruoga. „Dainų poetikos etiudai“, in: Balys Sruoga. *Raštai*, t. 6, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 103–328; Balys Sruoga. „Dainų poetikos etiudai“, in: Balys Sruoga. *Raštai*, t. 9, [kn.] 1: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 7–182. Toliau straipsnyje bus remiamasi pastaruoju leidimu.

matomas ir iš labai arti (archyvinių rankraščių) ir kartu įvertintas iš daug platesnės istorinės perspektyvos. Kad nereikėtų vis iš naujo lasiotis išsibarsčiusių po leidinius pavienių pasvarstymų apie garsaus tarpukario kultūros veikėjo folkloro sampratą bei recepciją, ar spręsti dėl jo indėlio reikšmingumo į mūsų bendrąją tautosakinių studijų programą iš proginių ir šiaip selektyviai pasirinktų jo darbų aspektų pristatymo, kaip yra ir mūsų atveju. O folkloriškąjį jo indėlį pamatuoti ne taip jau ir paprasta.

Įdomu pastebėti, kad Sruogos tautosakiniai darbai tarsi apjuosia visą jo daugialypę kūrybinę veiklą, sudarydami net, jei taip galima pasakyti, savotišką žiedinę kompoziciją: su ja siejama pati minėtos veiklos pradžia („Dainų poetikos etiudai“) ir paskutiniu kūrėjo gyvenimo laikotarpiu parengta dainų rinktinė, deja, pasirodžiusi jau po rašytojo mirties⁴. Nors iš tikrųjų tautosaka niekada nebuvo išbraukta iš ano laiko erudito plačios kultūrinės dienotvarkės, – jis dažnokai gyvai atsiliepdavo į besiformuojančios folkloristikos, kaip mokslo, nūdienos aktualijas, rašydamas periodinėje spaudoje straipsnius, recenzijas, entuziastingai įsitraukdamas į diskusijas, neretai gana aštriomis ir daugeliui nemaloniomis temomis (žr. Sruoga 2003). Tačiau kartu jo per daug taip pat nesiblaškyta: kad ir nuo kurios vietos bevartytume šiandien šį nevienareikšmį folklorinį Sruogos palikimą, akivaizdu, kad jame daugiausia dėmesio sulaukė liaudies daina.

Nevertėtų nė svarstyti, ar atsitiktinai p o e t a s ėmėsi dainų p o e t i k o s, lyg būtų savaime jo apsispręsta pasukus į folkloro sritį, jo paties žodžiais tariant, *tenkin-tis* iš esmės vien *mūsų eiliuotąja tautosaka* (ten pat: 439). Akstino šiai veiklai būta ne vieno. Netenka abejoti, jog kaip tik pati poetinė prigimtis jį bus kreipusi šia vaga; juo labiau kad arčiau jį pažinojusieji savo memuaruose laikė būtina pabrėžti, jog nuo pat jaunystės Sruoga labai mėgęs dainas (Pabarčienė 1997: 46, 61; Samulionis 1986: 95, 191). Beje, šiuo atžvilgiu primintina iš pirmo žvilgsnio visai nežymi detalė. Kaip minėta, gyvenimo saulėlydyje (grįžęs iš koncentracijos stovyklos) jis parengia dainų rinktinę, kurioje skaitytoją lig šiol žavi kai kurių dainų poskyrėlių pradžioje vis įterpiamos anam laikui dainų rinktinėms neįprastos dainų apžvalgėlės, neprarusios savo emocinio įtaigumo. Vienoje iš jų, pavadintoje „Vargų vargeliai“, Sruoga komentuoja ir skelbiamą dainą „Per Klausučių ūlytėlę“, šiaip niekuo neišsiskiriančią (nebent proziškais buities vaizdais), bet jam, regis, svarbią. Tiesiog neabejodamas dainos biržietiška kilme, jis leidžia sau mažytį malonumą, išimties tvarka, pasinaudoti proga plačiau ir lyg asmeniškiau pakalbėti apie savo krašto dainą. „Klausučiai – didelis ilgas kaimas netoli Biržų; dabar eina pro jį plentas; ne taip

.....
4 Šiam leidiniui, kaip ir Sruogos „Dievų miškui“, teko skaudžiai patirti brutalią tuometinės sovietinės leidybinės konjunktūros prievartą. Rinktinės leidybos procesas yra palikęs daugybę klausukų. Viena tikrai aišku: ši knyga buvo išleista ne tokia, kokia buvo paties autoriaus parengta. Ideologizuotai cenzūrai kliuvo daug kas. Antai išlikusi neautorizuota leidinio recenzija pliekia jo parengėją už negebėjimą vertinti tautosaką iš marksistinių „klasinių“ pozicijų... (Sruoga 2003: 723–724).

seniai – ėjo dar vieškelis, pavasarį ir rudenį virsdavęs giliu purvynu“, – toliau autorius su neslepiančiu patosu užsimena, kas dainoje vaizduojama, kaip būdavo džiugiai šėliojama važiuojant kad ir prastu vieškeliu sekmadieniais į bažnyčią, kai vykdavusios „savotiškos lenktynės – kas ką pralenks, kieno žirgas eiklesnis“. Leidžiama suprasti, kad ir pati daina jam gerai pažįstama ir dėl to brangi, kad ji, kaip ir kitos, dar iš vaikystės atsineštos, tebeskamba ausyse. Tai padeda jam įsijausti į vietos, šiuo atveju gimtosios, ir dainos harmoniją, pasigėrėti iš atminties neišdilusiu dainos skambėjimu, nelyginant jis būtų tapęs, šiuolaikiškai tariant, girdimąja aukštaitiško krašto vaizdžio dalimi: „[d]ainos melodija – plati, skardi, nuaidinti. Dainuojant jos aidas tarytum riedėte rieda per lygius laukus, ribuliuoja pašiliais ir kalneliais, kol užgęsta pakalnėlėse...“ (Sruoga 1949: 29). Neatsitiktinai ankstyvosios Sruogos poezijos kritika irgi kalbės apie joje pasikartojančius *įvaizdžius, figūras, situacijas ar net tiesiogines citatas* iš liaudies dainų (Samulionis 1986: 41), bus pastebėta, kad „jaunoj poezijoje pinasi madinga simbolika su lietuvių liaudies dainų aidais“ (Blekaitis 2001: 18), kad jo dar „nuo dainų toli nenubėgta, neatsitraukta apskritai nuo tautosakos“ (Bradūnas 2001: 30). Daugelio ir kitų Sruogos bendraamžių kūrėjų buvo palankiai įvertinti poeto bandymai „liaudies dainos motyvus supinti su subjektyviais, rafinuotais posakiais, kurie eilėraštyje tampa simboliais“ (Bankauskaitė–Sereikienė 2007: 45), o tarp įvairių poeto apibūdinimų Sruoga pavadinamas netgi „lietuvių liaudies dainų stilizuotoju“ (ten pat: 48). Tiriančiųjų vėlesniosios Sruogos lyrinės poezijos vaizdus užsimenama, kad antai poeto kuriamas *retas tėvynės vaizdinys, dažnai fragmentiškas ir labai abstrahuotas*, „paverčiamas iš dainų nusižiūrėtu vaizdiniu (*pievelė, žalios girios, šilas, marios, dunojėlis, miškai*) ir veikia kaip vidinių lyrinio subjekto išgyvenimų kontekstas“, įžvelgiama ir dar kitokių sąsajų tarp jo paties tyrinėtos liaudies dainos ir jos panaudojimo savo modernistinėje individualioje kūryboje (ten pat: 129, 171). Ne veltui L. Sauka yra įsitikinęs, kad „asmeninis B. Sruogos ryšys su lietuvių daina visada išlieka intriguojantis“ (Sauka L. 2016: 145).

Kita vertus, anuomet gręžtis į dainas ir jų poetiką buvo paranku ir dėl kitų dalykų. XX a. pradžioje lietuvių liaudies daina jau buvo sulaukusi išskirtinio filologų dėmesio tarptautinėje erdvėje, jas skelbė, apie jas rašė nemažai užsieniečių humanitarų. Šiame visų pirma liaudiško poetinio žodžio, jo meninės vertės folklorinių studijų lauke Sruogai – iš prigimties polemikui, aštraus kritinio mąstymo atstovui – geresnės diskusijų arenos ir būti negalėjo. Ir įsiveržė į ją tuomet jaunas poetas energingai, „su dideliu užsidegimu“⁵, demonstruodamas kartais stebėtiną

5 Studijuodamas Miunchene Sruoga disertacijos tekstą iš dainų poetikos parašė per gerus du mėnesius. Kaip būsimajam literatūros profesorui buvo įprasta, jis „įsitraukė į jį [tekstą – B. S.] stačia galva: rašydavo po 10–12 valandų per parą, atsisakydamas kitų darbų ir malonumų“, to meto laiškuose net pats prisipažinęs, kad ėmėsis šio darbo *tokiu opumu kaip senas alkoholikas stiklelio* (Samulionis 1986: 122).

Nepyk, Vandau, kad esį gpus tarp
 tam tarp moie vasu, idar dvi
 laves moie vasyti. Vakar gpus
 tauo plg, plg, lants. Ica. cren. Igi
 susisvajeyan, atajo undurantis,
 plgi neuzmigu, o vyty, jau 7 val.
 kelvams. Ir g vandre dorchau estibis
 11 valandis, is tarp kasdien 10-11-12 val.
 pauzega kais, va, bet su kpartis
 ar kent ate. namo 19 varto kazi
 rasyt disertacijo. Paraitan, jau
 apre 250 puslapis. Privarisyti
 vi trijs. Plgi vito kalbojams su
 profesoriu. Pasirudo, per mus
 del disertacijo is lants namo
 kais yplis. Profesoris, fakulteto
 karyboj, referus daves del disertacijo
 turi pravesit, ka dantes dave
 moasli naujo. Ered jau laba
 suakius raras daves. Profesoris,
 to uideamus, kad es gpus parasyti,

Fragmentas iš B. Sruogos laiško Vandai Daugirdaitei apie disertacijos rašymą. Miunchenas, 1923 m. LLTI BR F53/483

drąsą, nevengdamas iš naujo peržiūrėti autoritetų skelbtų tiesų apie lietuvių dainas, griaudamas besiformuojančius vertinimo stereotipus, matydamas lietuvių dainas platesniuose, ypač istoriškai artimesniuose slavų, dainuojamosios tradicijos kontekstuose. Nors literatūriniais gabumais apdovanoto šio darbo autoriaus naudotasi dabar nepopuliariais, labiau literatūros kūriniui analizuoti pritaikytais instrumentais, atitinkančiais to meto metodologines nuostatas ir leidžiančiais nustatyti dainų meniškumo apraiškas, šiuolaikiniame tautosakos moksle dėl jo dainų poetikos tyrinėjimo istorinės išliekamosios vertės ginčų nekyla. Sruogai anuomet pavyko pakloti tvirtus pamatus dainų poetikai tirti pirmą kartą sistemiškiau pateikus dainų struktūros modelį reglamentuojantį meninių priemonių vaizdą: nuo lyriškumo apmatų iki konkrečių poetinių priemonių (paralelizmo, palyginimo bei epiteto, metaforinių

konstrukcijų, simbolikos ir kt.). Šios pirminės poetinės gramatikos pakrautas traukinukas ilgai tenkins ir kitų besidominčių dainomis poreikius ir sėkmingai riedės kone per visą XX šimtmetį. Kol pačioje septintojo dešimtmečio pradžioje jo vairą perims Donatas Sauka, – iš dalies kaip ir Sruoga savo mokslinius interesus siejęs su literatūra, iš dalies kaip ir Sruoga siekęs permąstyti tautosakos „grožio matus“, jos savitumą bei vertę (Sauka D. 1970) – jau peršokdamas ant savo laiko modernesnių bėgių, nors ir nutiestų ta pačia kryptimi. Neišsukdamas iš jos, žymus tautosakos ir literatūros tyrinėtojas nužengė kur kas toliau už visus savo pirmtakus, užkopdamas į aukščiausią dainuojamosios poezijos „meninio pasaulėvaizdžio“ recepcijos viršukalnę, arba, kitaip pasakant, jam bus pavykę pasiekti pačias liaudies dainos vaizdų kūrybos gelmes. Pasak Kazio Grigo, būtent D. Saukos „kaip niekieno iki tol sugebėta atskleisti senųjų dainų meniškumo paslaptis“, kai jo *ne tik gėrėtasi, kaip daugelio tautiečių ir kitų šalių įžymybių, bet ir pajausta bei išaiškinta, kad dainų gyvastį ilgas šimtmečius palaikė nuostabioji poetinio žodžio versmė* (Grigas 2000: 16, 17). Prisidedant prie šios unisonu palaikomos nuomonės, jog šiandien D. Saukos tautosakos veikalas tebėra šios srities, Viktorijos Daujotytės pasakymu, pamatinė knyga, vis tiek atrodo būtų teisinga priminti, kad jo autoriui apmąstant dainuojamąją tradiciją, ko gero, buvo lengviau prasiskverbti į dainų prasmes ir jų recepciją atsiremiant į Sruogos dar prieškariu paliktas pradines įžvalgas, paties jų autoriaus priskirtas etiudų žanrui ir anuomet nė nepretendavusias į baigtumą, griežtą argumentaciją ar galutinius sprendimus. Todėl neišvengiamai, be visiškai naujai praskleistų D. Saukai rūpėjusių dainų pasaulio aspektų, jam reikėjo ir prisiimti prievolę tęsti, toliau purenti poetikos dirvoną, dar vos pradėtą judinti. Reikėjo iš naujo, jau saukiškai įsižiūrėti ir į lietuvišką lyrizmą, ir iš naujo, o dažnai net pirmą kartą „gelmiškiau“ išnarstyti vėlgi tas pačias poetiškąsias dainų paralelizmo, žodžių formų (epiteto, deminutyvo), ypač metaforos, simbolių ir dar kitų meninių vaizdą konstruojančių priemonių struktūras, ryškinant jų spinduliuojamas neišsenkamas estetinio bei emocinio paveikimo galias. Su D. Saukos meistrišku klasikinės lietuvių liaudies dainos poetinės gramatikos išaiškinimu, jos stiprybės šerdimi laikant estetinę sistemą, tarsi užbaigiamas nuo dainų skelbimo pradžios vis intensyviau įsiūbuojamas didysis dainos „grožio matų“ projektas, užsitęsęs tikrai ne vieną šimtmetį. Tarpiniam, bet ne šalutiniam šio projekto etapui priskirtume ir Sruogos dainų meniškumo bei estetinio paveikimo slėpinių paieškas.

Nors iš tikrųjų juodu ant balto išdėstyta sruogiškoji dainų poetikos versija tebeatraukia ir tikriausiai dar ilgai trauks tautosakininkų dėmesį, tačiau galbūt nebe tiek vis labiau istoriniu tampančiu savo turiniu. Mūsų laikais Sruogos išsakytas požiūris į dainas daug kam gali atrodyti per daug pasenęs ir šiaip daug kuo ydingas. Tuo tarpu iki šiol skaitytoją gali pakerėti pats jo poleminis, diskusijas provokuojantis mokslinis diskursas, kuriamas poeto ir rašytojo ne formalizuota ar šiaip kokia pernelyg

trafaretine, o rečiau pasitaikančia, nuo įtaigaus eseistinio rašymo neatsiribojusia kalba, teikiančia ir dabar laike nesudilusį „skaitymo malonumą“: Šiuo atveju darosi svarbiau ne *kas*, bet *kaip* pasakytą. Ir kalbame ne tiek apie rašytojo stilių, kiek apie mąstymo, argumentavimo būdą, priklausantį ne vien vaizdingai kalbėsenai ar stiliui, kiek apskritai kitokiai – sruogiškajai mokslinės raiškos paradigmai⁶. Akademiniio rašymo kultūra yra opus klausimas ir nūdien. Štai vos prasidėjus naujam tūkstantmečiui, kai buvo svarstomos Lietuvos humanitarinių mokslų plėtros problemos, apgailėstauta ir dėl mūsų laikais atsiradusio didelio stygiaus *mokslo kūrinų, paženklintų jų autoriaus individualybe, įskaitant ne tik interpretaciją bei mąstymo stilių, bet ir pačią kalbą bei rašymo stilių, esą dabar paprastai pademonstruojama tik dalyko kompetencija ir referencijų ratas*; o „tam paprastai vartojama kalba, kurios niekaip kitaip nepavadinsi, o tik medine ir negyva“; *nuo vakariečių lietuvių autorių darbus galima žaibiškai atskirti*: „nėra stiliaus, nėra teorinio naratyvo, nėra intrigos, nėra kompozicijos“ (Donskis 2004: 16). Deja, iš tiesų ir šiuolaikinė mūsiškė tautosakinė, etnologinė raštija iš dalies kaip tik tokia ir yra, su labai retomis išimtimis.

Šiame kontekste Sruogos rašymo fenomenas iškyla visu jo figūros aukštu ūgiu. Kuo jau kuo, bet nuobodaus traktato rašymu „Poetikos etiudų“ autoriaus niekas neapkalts. Galima tik stebėtis jo retorika: kokių vaizdingų ir ekspresyvių pasakymų, dažnai su lengvai pridengtu ironijos šydu, esti prisodrinta šio žodžio meistro kalba, kaip gražiai jo argumentacija išvengia įgrisusios teksto monotonijos ir nuvalkiotų frazių pasikartojimo. Antai vietoj *dainos išplinta* sakoma, kad jos *vaikščioja po žmones* (Sruoga 2003: 39) arba *įgyja pilietybės teises* (ten pat: 95); lyg juokaudamas pastebi, jog kartais „vainikėlis nužagiamas abiemis sutinkant“ (ten pat: 154); nauji ar iš kitų kultūrų perimti motyvai jam – *vėliau prisiplakusi medžiaga* (ten pat: 400); kritikuodamas anuomet dainuojamosios tautosakos skirstymą į lyrinę, epinę, dramatinę arba į apeiginę, buitinę, darbinę, piktinasi, kad toks *klasifikacijos pagrindas* yra „tarytum gražus batas, kurs ant kojos nelenda“ (ten pat: 442); atkreipia dėmesį, jog lietuvių kalba pasižymi „neišsemiamu mažybinių ir meilybinių žodžių galimumu“ ir šalia vien dainoms būdingų deminutyvų *pasibardamučiu, namytužėlio* įterpia ir liaudišką keiksmą: „gi tu, *šėtonėli mieliausias*, kad tu kur nusprogtum!“⁷ (ten pat: 480–481; išskirta autoriaus – B. S.); aptariant epitetus, rašoma, kad jie „slankioja, prilipę prie žodžių, tarytum prie jų pridžiūvę ir savyje suakmenėję“, kad vienas kitas iš jų, pavyzdžiui, *žalias* vynas „aiškiai yra užkliuvęs per nesusipratimą

6 Šiuo atžvilgiu būtų įdomu palyginti tris Sruogos disertacinio darbo variantus: pirmąjį, rašytą rusiškai, antrąjį, vertėjo išverstą į vokiečių kalbą, ir vėliau trečiąjį – paties autoriaus perrašytą ir pritaikytą lietuvių skaitytojui.

7 Sprendžiant iš prisiminimų apie Sruogą, atrodo, kad jo paties dažnai būdavo vartojamas panašiai skambantis pertaras *Perkūnėli mieliausias*, perimtas, matyt, iš gimtosios tarmės (Pabarčienė 1997: 77, 78).

iš kitur“; panašiai teigiama, kad „į svetimas vežėtis įsigrūdo“ ir *baltumas* poetinėje formulėje *baltas diemedelis* (ten pat: 114–115). Sruogai dažnokai teko susidurti ir su daugiau, jo supratimu, vadinamųjų „dainuotinių nesąmonių“, kurių prasmės jam nepavyko išvelgti, ko gero, dėl pasirinktos tiesiog per siauros (vien literatūrinės) tyrimo metodologinės prieigos. Užtat turime progos gėrėtis kitkuo – skaitymo nuobodulį nugenančių intarpų turtingu Sruogos dainų naratyvu, nors dalis jo jau ir padėta į filologiniu žvilgsniu skaitomos dainų poetikos „archyvą“. Tačiau daug ką čia atperka, mūsų manymu, minties raiškos ypatumai. Žinoma, neatmestina, kad bus ir prieštaraujančių, jog toks rašymas – tik besikuriančio tautosakos mokslinio diskurso, kaip mėgo sakyti jo autorius, „pradmena“. Juolab kad ne visada sekasi ir tiksliai „išsišifruoti“ vieno kito įmančiau susukto sakinio tikrąją prasmę... Kad ir kaip ten būtų, Sruogos žodžio įtaiga niekur nedingo ir tebeveikia.

Dar keli pastebėjimai dėl tautosakinių Sruogos raštų esmės – jų turinio mokslinės vertės. Kaip žinoma, disertacija anuomet gavo įvertinimą su pagyrimu, o disertanto nuosekliai išlaikyta pasirinkta metodologija atliktam tyrimui ir šiuolaikiniai recenzentai neturėtų priekaištų. Galima prileisti, jog Sruogos dainų studijos, „lukštenančios dainų poetiką“, netgi atitiktų – na, gal su kai kuriomis išlygomis – ir dabarties humanitariniams darbams keliamus mokslinius reikalavimus, kaip liudija ir bene naujusias atsiliepiamas apie šį darbą:

Dainų poetikos etюдai – tai didžiulis lietuvių folkloristikos istorijos laimėjimas. B. Sruoga išvelgė to meto Vakarų ir Rytų teorines šio mokslo tendencijas, buvo susipažinęs su daugelio žymių tyrinėtojų mintimis, įvertino ir ankstesnius lietuvių dainų bruožų aptarimus, pats visada reikliai žvelgė į aiškinamus poetinius reiškinius, siekė išryškinti jų raidą ir vykusią poslinkių reikšmę. Vertinamos meno problemos buvo ir jo gyvenimo, jo kūrybos esmės dalykai. Pirmą kartą taip giliai panardyta po lietuvių liaudies dainų poetikos reiškinius, retkarčiais užgriebiant ir kaimyninių tautų analogijų. O dėl aistringų minčių dėstymo šis darbas, galima spėti, dar ilgai nepasens (Sauka L. 2016: 136).

Vis dar aptinkama ir iki šiol didesnio dėmesio nesulaukusių Sruogos poetikos aprašymuose įdomių jos turinio aspektų. Štai užsimenama, kad kai kurie jo *svarstymai aiškinantis emocijų ir poetinės kūrybos sąsajas gali būti laikomi netgi lietuvių emocijų istorijos pradmenimis* (Sadauskienė 2014: 35, 36). Kita vertus, nepaisant to, kas jau pasakyta, ne ką mažiau intrigos šiandien įneša ir mažiau panegirikos pelniusi Sruogos dainologinių darbų pusė. Dalis įžvalgų ir apibendrinimų dar jų skelbimo metu turėjo atrodyti tarsi būtų plukdomi kranto nepasieksiančiu, dreifuojančiu laiveliu. Tarp jų, pavyzdžiui, būtų sekimas M. Biržiškos inicijuotu dainų suskirstymu, grindžiamu jų „natūraliniu ritmu“, bergždžiai tikintis šiuo pagrindu bent iš dalies suvaldyti jau tuomet spausdintuose šaltiniuose susikaupusį didžiulį, bet palaidai

išsklidusį mūsų dainų paveldą⁸. Dainų poetikos kultūrinio bagažo bendrąjį svorį menkina tyrėjo dėmesio stokojančios į dainų poetines formules įsismelkusios ritualinės bei mitologinės konotacijos, apie kurias nugirstame tik iš pavienių užuominų. Kitas dalykas, kad vertindami Sruogos poeziją šiuolaikiniai tyrinėtojai daugiaprasmei jos įvaizdžių polifonijai šifruoti intensyviai taiko ir mitologinį kodą, dabar itin laisvai interpretuojamą, – tai pastaraisiais metais jau tampa arba tapo norma. Panašiai bus nutikę ir su keistokai nuskambančiu teiginiu, kad „Sruogai liaudies dainoje patraukliausi buvo mitologiniai ir meilės motyvai“ (Bankauskaitė-Sereikienė 2007: 171). Galima sutikti, kad jam iš tiesų buvo įdomi meilės, netgi „erotinė lietuvių liaudies simbolika“; kad kaip tik dėl to kai kuriuose jo eilėraščiuose *liaudiški įvaizdžiai individualizuojami, taip poetizuojant meilės jausmus*, o įsitrauktos tautosakinės situacijos ir jų užuominos suskamba naujai – „sruogiškai“. Gabijos Bankauskaitės-Sereikienės teigimu, eilėraštyje „Pjovėjas“ „[p]jaustyta grėblelis, dalgelė iš įprastų folklorinių įvaizdžių virsta sunkiai nusakomais meilės jausmo simboliais“ (ten pat). Kiek atidžiau suklusti verčia šios autorės, analizavusios Sruogos kūrybą ir vertinusios ją kaip esančią tarp tradicijos ir modernumo, užčiuopiama netiesioginė sąsaja su mitologine pasaulėvoka, pabrėžiant antai soliarinės tradicijos įtaką Sruogos pamėgtoje poetinėje saulės, sielos ir meilės paralelėje (ten pat: 147–161). Tuo tarpu skaitant Sruogos tautosakinius tekstus susidaro vos ne priešingas įspūdis⁹, – jo tarytum vengta bet kokių dainuojamosios tradicijos gilesnių mitologinių aliuzijų, autoriui jų prireikia tik prorečiais pakomentuojant kokią aiškią apeiginės kulties poetinę situaciją, bet ir tais atvejais paprastai mitinė prasmė detaliau neartikuluojama. Negana to, minėtoje vienoje iš „Lietuvių liaudies dainų rinktinės“ apžvalgėlių, pavadintoje „Amžių paunksmė“, jis itin aštriai kritikuoja mitologinės mokyklos atstovus, supeikdamas ir kandžiai juos patraukdamas per dantį už jų polinkį visur įžvelgti, jo manymu, nemotyvuotą mitologizavimą. Štai pristatydamas skelbiamą rinktinėje vestuvių dainą „Lėk, sakalėli, per ežerėlį“ (V 811) Sruoga beatodairiškai smerkia Aleksandrą Potebnią, garsų rusų ir ukrainiečių filologą, kam jis „šioje dainoje įžiūri gilių mitinių pradžiodalų“, pridėdamas laužtiniuose skliaustuose ne tik šį požiūrį ironizuojantį, bet ir perdėm sarkastišką komentarą:

8 Sruoga iš tikrųjų savo „Poetikos etuduose“ lyg tarp kitko, tiksliau sakant, turėdamas galvoje vien dainų ritmą, išskiria jau pirmtakų paminėtas su darbo ritmu siejamas *verpimo, linarūčio, rugiapjūčio, kviečių giesmes*, taip pat *šienapjūtės, skalbtines, maltines, melžtines* ir kitai ritmą išlaikančias *jotines, eitines, šoktines, lopšines, sūpuoklių, laivines, vaikų, žaislines* ir kitokias dainas (Sruoga 2003: 62–68). Kaip ir ankstesnių dainų skelbėjų, jo dar vaikščiota pačiu dainų sistemos sukūrimo priešaušriu; žanrinė dainų klasifikacija (pagal funkciją ir tematiką) bus aprobuota XX a. antrosios pusės viduryje.

9 Plg. Sruogos bendrą kritinį požiūrį į XIX a. *mitologų teorijas*, tarp kurių minima ir *soliarinė*, jo rusų tautosakos tyrinėjimo studijoje „Bylinų aiškinimo teorijų apžvalga“ (Sruoga 2003: 310–361).

Esą šitoks dainiškas neigimas „nėr man močiutės, ... nėr man tėtūžio, ... etc.“ esąs tarytum mergelės pasigyrimas savo aukštąja dangiška gimine, – jos tėvai, sako, esą Saulė ir Mėnulis, o ji pati mažų mažiausia esanti Saulės dukrytė ar bent jos kokia pusseserė. <...> A. Potebnia, kai šitokius dalykus rašė, buvo dar per daug susižavėjęs mitologine tautosakos aiškinimo teorija, ypač soliarine jos atžala, iš viso Max Müllerio jaunatvės lakiosios vaizduotės padariniais. Einant šia teorija, kiekvieną tautosakoje minimą aviną ar gaidį tektų apgyvendinti padangėse. A. Potebnia su Max Mülleriu taip ir daro: paprasčiausius gyvenimo reiškinius vis į padebesius tempia (Sruoga 2003: 487–488).

Mūsų dienomis tokia traktuotė autorių tiesiog sužlugdytų, ji gerokai prasilenkia su dabartiniu mitinės pasaulėvokos supratimu. Neturėtume pamiršti, kad ne visada Sruogos šiurkštą ironiją bei šiaip kokį dažnai jo įterpiamą pašmaikštavimą verta imti už gryną pinigą, kartais tai tik sąmoningas jo minties viržas, noras užaštrinti temą, reikalingas skaitytojui sudominti nepaleidžiant jo iki pat teksto finišo. Ši nuostata galioja ir autoriui rašant jam priimtina mitologine tema. Štai norėdamas paaiškinti kultūrinį ožio fenomeną ir jo mitinę sampratą, jis tarsi nerimtai ir kiek šelmiškai mezga dialogą su skaitytoju¹⁰, pradėdamas jį smagia intriga:

Mes visi žinome, kad yra daugybė dainų apie bobutę, turėjusią žilą oželį. Iš tikrųjų kuriam galui senai bobai ožys reikalingas? Juk kokia nauda iš jo: nei pieno, nei vilnų, – viena smarvė? O tuo tarpu dainos apdainuoja labai gražius, labai meilnius santykius bobutės ir oželio. Ji gyvena su juo, nelyginant močia su vaiku, net dar meiliau: biesas žino, kas čia galima įtarti... (ten pat: 373).

Iš tikrųjų, matyt, jau tuomet jo turėta galvoje vėliau paskelbti pamąstymai apie senosiose žemdirbių kultūrose išplitusį ožio garbinimą, šiuo pagrindu išsikristalizavusią jo erotinę simboliką, primenant, kad jis kadaise buvo ir lietuvių „atnašaujamas ta pat ar bent panašia prasme, kaip ir graikuose“, todėl ir bobutės bei jos oželio motyvą „lietuvių liaudies poezijoje tenka laikyti atgarsiu labai tolimų laikų“ (ten pat: 471).

Prabėgomis peržvelgus vienu kitu pasirinktu rakursu apmestą Sruogos mitinį diskursą, lieka pridurti bene žinomiausią visiems faktą, kad jis savo poetikai skirtuose etuduose ryžtingai atmeta olando Reinderio van der Meuleno siūlomą žmogaus ir gamtos paralelės traktuotę¹¹, sakydamas, kad šis Leideno baltų ir slavų kalbų profesorius ir Lietuvių mokslo draugijos narys „įnešė daug netvarkos į savo šiaip vertingą knygą“, pateikdamas savo religinės, kartu ir mitologinės kilmės gamtos vaizdų interpretaciją lietuvių dainose ir raudose (ten pat: 87). Pasak Sruogos, į nuolatinius

10 Jis vyko laikraštyje „Mūsų rytojus“ (1928, birž. 15, 22, 29, liep. 6, Nr. 24–27).

11 Kalbama apie jo darbą „Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose“, kuris, M. Biržiškos išverstas iš vokiečių kalbos į lietuvių, buvo paskelbtas 1919 m.

lietuvių dainų gamtinius palyginimus reikėtų žvelgti tik kaip į paralelizmo konstrukciją, tai yra vien „kaipo į poetinę priemonę, paliekant nuošaly visą mitologiją ir mistiką“ (ten pat: 109). Taigi Sruoga į mūsų laiką ateina tikrai didelis kaip visada, kaip vienas iš lietuvių dainologijos klasikų, jo tautosakiniai raštai nūnai prašosi būti dar ne vieną kartą išsiskaityti bei išskaityti, suprasti ir kuo objektyviau komentuojami; jie verti, nebijant šiame rašinyje darsyk pasikartoti, nuodugnių studijų.

Daugiau pasklaidžius Sruogos raštus, darosi akivaizdu, kad tautosakinis rašytojo naratyvas nusipelno ir atidaus tekstologinio žvilgsnio¹², kaip jau rašinio pradžioje užsiminta. Reikėtų nuodugnios peržvalgos iš arčiau, kuri leistų palyginti spausdintus tekstus su jų galima pirmine, juodraščiuose pasilikusia versija ar koku kitu tik sau pasižymėtu planeliu. Svarbios būtų ir kitos užuominos, užkabinančios tautosakinis reikalus, esančios laiškuose ir dar kitokios rūšies paliudijimų dokumentuose. Kaip rodo Donatos Linčiuvienės rengti paaiškinimai Sruogos „Raštų“ devintojo tomo pirmajai knygai, tokie archyviniai duomenys gali padėti geriau suprasti jo kūrybos virtuvę, leistų stebėti, pavyzdžiui, jo polinkį iš anksto pasibraižyti gerai apgalvotą darbo schemą, kuri padeda tikslingai suveržti mokslinį diskursą, o ne kurti jį sporadiškai susisimaigstant pagrindines turinio gaires rašymo eigoje (kas šiaip jau irgi pritiktų šiai kūrybingai individualybei). Štai, pasak minėtos „Raštų“ rengėjos, vienas archyvinis bloknotas-sąsiuvinis, kuriame surašytas tikriausiai paskaitos konspektas (be pavadinimo ir datos), savo turiniu ir metodiniais principais galėtų būti sietinas su „Dainų poetikos etiudais“ (ten pat: 681–682):

Dainų tematika – biedna; elementariška: meilė, pasilgimas, liūdėjimas, našlaitės skurdas, įvairūs darbai su erotinėmis gyslėmis, viena kita mitologinė nuotrupa su erotika, dar vienas kitas daiktelis – baigta: kurios tautos tautosaka šių temų nelietė? Kas čia mūsų originalaus? Siužetai – dar biednesni – iš tikro, nēr kuo girtis išeina (ten pat: 684).

O štai galimai kaip tik šiuo juodraštinio teziškai surašytu konspektėliu vadovaujantis etiudų įvadinėje dalyje bus atsiradęs apibendrinimas, dienos šviesą išvydęs jau akademinei versijai teiktinu pavidalu:

Lietuvių liaudies dainų motyvai – tie patys, kaip ir kitų pasaulio tautų dainų milijonuose. Lietuviai savo dainų motyvais nei išsiskyrė iš kitų tautų tarpo, nei jų tarpe kuo pasižymėjo. Ir kas lietuvių dainas iš kitų tautų dainų tarpo išskiria – tai būdas, kaip lietuviai bendrus motyvus gyvendina, kaip visiems žinomus jausmus reiškia. Kitaip sakant, tai yra poetinės priemonės (ten pat: 26).

.....
12 Žinoma, šiuo atveju nesiūloma turėti pavyzdžiu neseniai pasirodžiusio konceptualaus tekstologinio turinio veikalą, skirtą Sruogos „Dievų miško“ rašymo ir redagavimo istorijai (Markevičienė 2014). Kalbama apie kitokio, kuklesnio, formato tautosakinio palikimo studiją.

Baigiant šį rašinį, neatrodo būtinos kokios nors atskiros išvados ar apibendrinimai iš to, kas buvo pasakyta siekiant interpretuoti Sruogos liaudies dainos recepciją iš dabarties perspektyvos. Lyg ir nebėra reikalo sumuoti to, skolinantis iš Paulio Ricoeuro žodžius, *ką* vieno iš pirmųjų dainologų *tekstai pasako ir ko nepasako*, ar dėl ko jie jau dabar kiek pasislenka į periferiją. Kaip ir dera poetui, plataus literatūrinio diapazono kūrėjui, Sruogai liaudies daina – estetinės raiškos ir emocinės veikos erdvė. Ar ne dėl to jo poetinėje kalboje plačiąja prasme, turint omenyje tiek mokslinę, tiek literatūrinę kūrybą, vyksta nuolatinis dialogo su dainuojamąja tradicija mezgimas. Skaitytojui belieka tik patikėti, jog ne vien jo literatūriniai „tekstai provokuoja kitus tekstus, tampa „nenutrūkstamo dialogo žadintojais“ (Bankauskaitė–Sereikienė 2007: 98), prie kurių lygiomis teisėmis šliejasi ir mūsų panarpliotas tautosakinis naratyvas. Jame Sruogos tikrai dėta pastangų, kad jo minties gyvumu žaižaruojančios interpretacijos (tiek kupinos patoso, tiek atmieštos kandžia nepasitenkinimo pašaipa) „neuždarytų“ dainos tekstų, kad liktų niša rasti kitam jų turinio šifriui. Tokia niša pasilieka ir toliau tikslintis sruogiškąją dainos recepciją. Kaip ir šiandien vis iš naujo artikuliuojamam Sruogos kūrybos „nesenstančiam modernumui“, kuriam be didesnių svarstymų priskirtume ir jo rašomo teksto atvirumą, būdingą ir folkloriniam diskursui. Pravartu neišleisti iš akių ir dar vieno modernią raišką implikuojančio aspekto: kaip diktuoja reiklesnio skaitytojo patirtys, visada įdomiau skaityti tuos tekstus, kuriuose justis autoriaus originalumas, jo mąstymo nuoseklumas, o šiuo atžvilgiu Sruoga savo raštuose apie dainas lieka beveik nepralenkiamas.

LITERATŪRA

- Bankauskaitė–Sereikienė Gabija 2007. *Balys Sruoga – tarp tradicijos ir modernumo*: [monografija], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Blekaitis Jurgis 2001. „Balys Sruoga. Gyvenimo ir kūrybos kelio bendrieji bruožai“, in: *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Balys Sruoga*, sudarė Rimas Žilinskas, Vilnius: Baltos lankos, p. 17–28.
- Bradūnas Kazys 2001. „Jaunasis ir poetiškasis Balys Sruoga (Poeto Kazio Bradūno žodis per Balio Sruogos minėjimą 1977 m. gruodžio 18 d.)“, in: *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Balys Sruoga*, sudarė Rimas Žilinskas, Vilnius: Baltos lankos, p. 29–33.
- Donskis Leonidas 2004. „Humanitariniai ir socialiniai mokslai XXI amžiuje: naujieji iššūkiai“, in: *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, sudarytojas Giedrius Viliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, p. 9–18.
- Grigas Kazys 2000. „Jis išplėtė tautosakos matymo lauką“, *Tautosakos darbai*, t. XII (XIX), p. 16–20.
- Markevičienė Neringa 2014. *Balio Sruogos kūrinio „Dievų miškas“ rašymo ir redagavimo istorija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Dr. van der Meulen Rz. 1919. *Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose*, iš vokiečių k. vertė M. B-ka, Vilnius: „Žaibo“ spaustuvė.
- Pabarčienė Reda 1997. *Balys didysis: prisiminimai apie Balį Sruogą*, sudarytoja ir redaktorė Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Rūkas Antanas 1996. „Balio Sruogos biografijos bruožai“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum, p. 11–31.

- Sadauskienė Jurga 2014. „Emocijos kaip objektas lietuvių dainų tyrinėjimuose“, *Tautosakos darbai*, t. XLVIII, p. 29–52.
- Samulionis Algis 1978. *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- Sauka Leonardas 2016. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sruoga Balys 1949. *Lietuvių liaudies dainų rinktinė*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Sruoga Balys 2003. *Raštai*, t. 9, [kn.] 1: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Folksong Perception by Balys Sruoga

B R O N Ė S T U N D Ž I E N Ė

S u m m a r y

In 2016, Lithuania celebrates the 120th anniversary of Balys Sruoga – “the author of diverse talents”. While surveying ample contemporary research and memoirs on the cultural activity of this outstanding personality – poet, writer, playwright, critic and translator, journalist, and one of the most famous specialists in theater and drama of the interwar Lithuania, one may consider Sruoga’s contribution to folklore to be rather modest. Indeed, Sruoga’s works on folklore seem to embrace his miscellaneous cultural activity, producing a peculiar circular composition, since he wrote “Études in Folksong Poetics” at the very start of his creative life, in 1924, while during his last years Sruoga edited a collection of selected folksongs. However, due to the ideological constraints of the time, this work saw publication only after his editor’s death, in 1949. Actually, Sruoga used to react quite vividly to various relevant issues of the time, raised by the emerging Lithuanian folkloristics. He contributed articles and press reviews, enthusiastically participated in various discussions, frequently dealing with rather controversial and inconvenient topics. As Sruoga’s inheritance in folklore clearly testifies, folksongs were constantly in the very center of his attention. When discussing folklore, this literary man employed research instruments devised mostly for the literature analysis, which, although rather unpopular nowadays, corresponded to the methodological concepts of the time and enabled him to reveal the artistic qualities of the folksongs. However, even the modern folkloristics does not question the historic value of the studies in folksong poetics by Sruoga. In terms of the modern perspective, the author of the current article discusses various aspects that along with determining the persisting value of Sruoga’s research in the folksong poetics also pushed him towards the margins of the Lithuanian folkloristics. However, the outstanding quality of Sruoga’s writings, his polemic and provocative scholarly discourse, which, far from being formal or routine, displays rare and suggestive essayistic style and language, rendering the readers with ageless enjoyment of reading, deserves special emphasis here.